

XX века. Автор в хронологическом порядке анализирует приоритетные вопросы семейного воспитания, определяет уровень внимания и актуальности проблемы, классифицирует периодику за количественным и качественным подходом к ее освещению.

Исследовательница доводит, что в условиях тогдашнего общественного развития проблема семейного воспитания оставалась одной из самых актуальных и имела региональные особенности, связанные со спецификой поликультурности и национального самосознания.

Ключевые слова: Закарпатье, периодика, семейное воспитание, ценности, родители, региональные особенности.

Vakolia Z. M. Regional peculiarities of family education: emphasis in periodicals of Zakarpattia in the first half of the XX century

The scientific paper is devoted to the regional peculiarities of family education as a fundamental principle of the evolution of educational values in Zakarpattia. The emphasis is made on the main levers of the educational processes which were actualized by the local intelligentsia through periodicals during the first half of the XX century. The author chronologically examines the priority issues of family education, determines the level of attention and urgency of the problem, classifies periodicals on quantitative and qualitative approach to its coverage.

The researcher proves that in contemporary circumstances of social development the problem of family education remained to be one of the most pressing and had regional features associated with the specifics of multiculturalism and national identity.

Key words: Zakarpattia, periodicals, family education, values, parents, regional peculiarities.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 37.091.4Макаренко: 37.014.2

М. А. Єпіхіна

**ІДЕЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА**

Останнім часом ціннісні пріоритети нашого суспільства значно змінились. Проблеми сімейного та трудового виховання підростаючого покоління на сучасному етапі розвитку суспільства стоять дуже гостро. Сьогодні дедалі важко стає залучити дитину до трудової діяльності, у

молоді спостерігається зневага до старшого покоління, до свого роду, до рідної сім'ї.

Очевидним є той факт, що сімейне та трудове виховання було і залишається одним з основних напрямків народної педагогіки, яка ґрунтується на вікових традиціях. Саме тому, значну увагу сімейному та трудовому вихованню підростаючого покоління надавав видатний педагог новатор А. С. Макаренко. Його педагогічні розробки не втрачають своєї актуальності і сьогодні, бо саме в них ми й досі знаходимо відповіді на запитання, які нас хвилюють сьогодні.

Багатогранну педагогічну спадщину А. С. Макаренка сьогодні досліджує велика кількість учених. Вивчаючи педагогічний спадок педагога, вченими аналізуються різні аспекти його виховної системи: виховання молоді у навчально-виховному процесі (Н. Абашкіна, І. Бех, І. Зязюн, Г. Ткаченко та ін.); організація і розвиток дитячого колективу (І. Зязюн, В. Моргун, О. Чиж та ін.); концепція родинного виховання і проблеми сучасного сімейного виховання (І. Альошкіна, Л. Ковальчук, О. Хромова, О. Супруненко та ін.); формування педагогічної майстерності вчителя (К. Бабенко, М. Гриньова, В. Моргун, Л. Пашко, В. Шульга та ін.); використання народних традицій у педагогічній спадщині А. С. Макаренка (Г. Волков, Б. Іщенко, М. Стельмахович та ін.).

Метою нашої статті є визначення ключових ідей народної педагогіки в педагогічній спадщині А. С. Макаренка.

Світоглядні позиції таких видатних педагогів-мислителів як Г. Сковороди, К. Ушинського, Б. Грінченка, В. Сухомлинського, на основі яких формувалися їх педагогічні погляди, були нерозривно пов'язані з народною педагогікою. Широко використовував надбання народної педагогіки й Антон Семенович Макаренко (1888 – 1939). Вийшовши з глибин народу, А. Макаренко тонко підмітив можливості народних виховних засобів і мудро вплітав їх до своїх навчально-виховних заходів, обстоював їх у своїх творах. Особливо вдало він використовував скарби народної педагогіки в розв'язанні проблем трудового виховання [6, с. 356].

З давніх-давен трудове виховання є однією з основних складових у формуванні особистості дитини. У народі кажуть: „Праця людину годує, а лінощі марнують”, „Праця всьому батько”, „Без діла слабше сила”, бо у народній філософії праця завжди розглядається як першооснова буття, внутрішня потреба людини. Правильно організована праця облагороджує людину, забезпечує її нормальний фізичний, розумовий і моральний розвиток. Першим обов'язком батьків народна педагогіка вважає підготовку дитини до праці з раннього віку. Уже з перших кроків дитина

залучалась до самообслуговування, господарсько-побутових потреб, догляду за рослинами і тваринами, рукоділля. Цьому сприяють спостереження дітей за діяльністю дорослих і наслідування цієї діяльності.

Система трудового виховання знайшла своє відображення в працях видатного педагога-практика. За Макаренком, трудове навчання потрібно починати в дошкільні роки, у доступній дітям ігровій формі. З віком трудові доручення слід ускладнювати і відокремлювати від гри. Праця не повинна перетворюватися на гру. А. С. Макаренко радив батькам долучати дітей до постійних господарських справ, не робити за них те, що малята спроможні зробити самі. Лінощі, вважав Антон Макаренко, розвиваються через неправильне виховання, коли батьки не привчають дитину переборювати перешкоди. Не викликають у неї інтересу до сімейного господарства, до праці, до тієї втіхи, яку приносить власноруч зроблене діло.

В основу життя своїх дитячих колективів (колонії імені О. Горького та комуни імені Ф. Дзержинського) педагог поставив виробничі відносини. У своїй лекції про методи виховання А. С. Макаренко писав, що усі педагоги трудової школи перебували не стільки під враженням трудового методу, скільки під чарами самого слова «труд» і під чарами трудового принципу [3, с. 238]. У процесі трудової діяльності А. С. Макаренко формував соціальний досвід своїх вихованців: їх відношення до праці, один до одного та поваги до колективу. Видатний педагог вказував, що в трудовому вихованні треба розрізняти дві взаємопов'язані сторони: одна – формування вмінь і навичок працювати, друга – виховання любові і поваги до праці. Він був переконаний, що праця може стати позитивним елементом виховання лише за умови, коли вона має на увазі створення якихось цінностей.

Як і в народній педагогіці А. С. Макаренко у своїй виховній системі розкривав необхідність трудового виховання для фізичного, розумового та морального розвитку людини, для становлення її як громадянина. Фізичний розвиток у праці, відзначав А. С. Макаренко, також має велике значення як важливий і цілком необхідний елемент фізичної культури. Але головна користь праці позначається у психічному, духовному розвитку людини [2, с. 297].

Антон Семенович відзначав, що саме трудове виховання лежить в основі формування самостійної, творчої особистості, що саме праця є джерелом духовного та морального збагачення людини. І творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставить до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить у ній радість [2, с. 296]. На думку педагога, у праці повною мірою проявляються творчі здібності людини, формуються високі моральні якості.

Різноманітні за змістом характером, призначенням, виховним впливом на людину у народній педагогіці виховні традиції. Вони відображають українську дійсність, національний характер народу, його самотутній культурно-історичний шлях.

Народний календар – енциклопедія життя, праці, побуту, дозвілля народу. Кожна дата, свято народного календаря рясніють традиціями і звичаями, які найчастіше пов'язані з природою рідної місцевості та трудовою діяльністю людини. Залучення дітей до ділової участі в традиціях, звичаях, обрядах, пов'язаних з народним календарем дає їм змогу практично пізнавати культурно-історичний досвід народу, бути продовжувачем справи батьків і дідів.

Особливого значення народна педагогіка надає святу врожаю. Це традиційне свято, яке пропагує народні моральні й естетичні скарби, любов до землі, природи, хліба, пошану до людей праці. Влаштовуються виставки дарів ланів і садів. Вивчаються народні традиції, звичаї й обряди, які супроводжують увесь процес вирощування врожаю – від сіви до жнив [4, с. 128].

Значне місце у своїй системі виховання А. С. Макаренко відводив традиціям. Він переконливо довів, що національні традиції використання праці, громади, народних звичаїв і обрядів живі і дієві. Виховні традиції, на які спирався А. С. Макаренко в колонії імені О. Горького і комуні імені Ф. Дзержинського, – це переосмислені народні традиції [5, с. 6].

У своїй лекції щодо проблем шкільного радянського виховання А. С. Макаренко відзначає, що ніщо так не єднає колектив, як традиція. Виховувати традиції, зберігати їх – надзвичайно складна задача виховної роботи. Школа, у якій немає традицій, звичайно, не може бути гарною школою. Накопичення традицій – це досвід старших, повага до логіки та до праці старших [3, с. 159]. У своєму листі до Олексія Максимовича Горького А. С. Макаренко напише, що кожний день у комуні – це суворий до хвилини трудовий комплекс. Але чомусь він завжди проходить зі сміхом та жартами. Особливо оживляються вони у дні великих свят. Між ними вони мають свої власні свята. „День першого снопу”, коли усі разом вперше виїжджають у поле с жниварками, та день „Першого хліба”, коли випікається перший хліб із власного зерна. На ці свята до нас приїжджає багато гостей з села, Полтави та Харкова [7].

Серед усіх геніальних здобутків людства одне з провідних місць посідає сім'я, родина. Сім'я є тим могутнім феноменом, який найтісніше об'єднує людей у родинне гніздо. Недарма кажуть, що коли міцна родина, то й держава сильна. Від духовного здоров'я сім'ї залежить духовне благополуччя народу. Зневірена, зневажена сім'я – загублене покоління, втрачене майбутнє. Народна традиція вимагала порядку і злагоди в сім'ї, мудрого вимогливого керівництва голови сім'ї, звертає увагу на сімейні відносини, взаємини подружжя. Ідеалом народної педагогіки завжди була повна сім'я з обов'язковою наявністю такого великого дару природи, як діти. Народ послідовно обстоював думку, що кожна сім'я повинна мати дітей, схвально ставився до багатодітності. Народна педагогіка наголошує на великому значенні батьківського авторитету в родинному вихованні. Авторитет батьків визначається між ними, їхнім ставленням один до одного, умінням користуватися

батьківською владою і додержувати єдності вимог до дітей, громадським обличчям батьків, прагненнями, ставленням до дітей, усіх членів родини і до людей взагалі. Діти поважають батьків вимогливих, чуйних і уважних до дитячих потреб і запитів, тактовних і витриманих, ініціативних в організації різних корисних справ – як дитячих так і родинних, громадських [4, с. 81].

Не відступав від цих принципів і А. С. Макаренко. У 1937 році, спеціально для батьків, у світ виходить фундаментальна праця „Книга для батьків”. Цей посібник і сьогодні слугує мільйонам батькам у складній справі формування особистості. Вона була присвячена питанням виховання дітей, структурі сім’ї як колективу. У „Книзі для батьків” педагог наводить багаточисленні приклади життєвих ситуацій, конфліктів, нерозуміння у родині, детально їх описує, розглядає та аналізує. Таку форму написання А. С. Макаренко запозичив саме з народної педагогіки.

Антон Семенович Макаренко вважав, що виховання єдиної дитини є надзвичайно складним завданням. На думку педагога, сім’я повинна бути тільки колективом, оскільки втрачаючи ознаки колективу, сім’я втрачає більшу частину свого значення як організація виховання і щастя. Ознаки колективу втрачаються різними способами. Одним з найпоширеніших Антон Семенович вважав так звану „систему єдиної дитини”.

Аналізуючи сумну історію сім’ї Кетових, А. С. Макаренко відзначає, що концентрація батьківської любові на одній дитині – страшна помилка. У сім’ях, де виховується одна дитина, виховання слід проектувати так, щоб малюк не звикав до надмірної уваги та думав не тільки про свої інтереси, але й потреби інших членів сім’ї.

Отже, саме у багатодітних сім’ях, на думку педагога, попереджається розвиток в дитині егоїстичних нахилів, з’являється можливість організувати взаємодопомогу між дітьми різних вікових груп, відбувається сприяння розвитку в кожній дитині рис та якостей колективіста, вміння поступитися іншому і підпорядкувати свої інтереси загальним. „А що ж робити, коли залишилася тільки одна дитина і другої чомусь ви породити не можете? Дуже просто: візьміть у свою сім’ю чужу дитину, візьміть з дитячого будинку або сироту, що втратила батьків. Полюбіть її, як власну, забудьте про те, що не ви її породили, і, найголовніше, не думайте, що ви їй зробили ласку. Це вона стала в пригоді вашій „кособокій” сім’ї, врятувавши її від небезпечного крену. Зробіть це обов’язково, яке б не було скрутне ваше матеріальне становище” [2, с. 106].

У своїй педагогічній системі А. С. Макаренко акцентував значну увагу і на структурі сім’ї. На думку педагога-новатора, лише у повній сім’ї дитина знайомиться з роллю матері й батька, учиться спілкуватися і з чоловіками, і з жінками. У „Книзі для батьків” А. С. Макаренко напише, що цілісність і єдність сімейного колективу – необхідна умова хорошого виховання. Хто хоче справді правильно виховувати своїх

дітей, той повинен берегти цю єдність. Вона, на думку педагога, необхідна не тільки для дітей але й для батьків.

Описуючи історію сім'ї Жукових, Антон Семенович не приховує своє відношення до тих батьків, які покидають своїх дітей. Трапляються такі батьки, що вмінуть не тільки покинути дітей, а пограбувати їх, перетянувши на нове місце окремі соломинки сімейного гнізда. У переважній більшості випадків, зазначає він, становище покинутих дітей складніше й небезпечніше, ніж становище сиріт [2, с. 80].

Особливого значення надавав А. С. Макаренко батьківському авторитету. Педагог вважав, що, батьки мають владу і авторитет, але вони не безконтрольні у своїх діях. Батько є відповідальним членом колективу, він має бути для дітей прикладом як громадянин. Лише у правильному колективі, де батьківський авторитет не підмінюється ніяким сурогатом, не відчувається потреби в неморальних і негарних прийомах дисциплінування. І в такій сім'ї завжди є цілковитий порядок і необхідні покора та слухняність [2, с. 156]. У шостому розділі своєї „Книзі для батьків” А. С. Макаренко детально підходить до розгляду цього питання. На думку педагога, авторитет повинен бути в самих батьках, незалежно від їх ставлення до дітей, але авторитет зовсім не спеціальний талант. Його коріння завжди в одному місці: у поведінці батьків, включаючи сюди всі відділи поведінки, інакше кажучи, все батьківське і матирене життя – роботу, думку, звички, почуття, прагнення [2, с. 108]. У цьому розділі А. С. Макаренко дав повний аналіз різних видів помилкового авторитету батьків.

Отже, на основі аналізу педагогічних праць і діяльності А. С. Макаренка, архівних матеріалів і праць відомих макаренкознавців визначено, що А. С. Макаренко, педагог-новатор, створив універсальну систему виховання, яка ґрунтувалася на засадах народної педагогіки. Ця система займає гідне місце в побудові сучасних виховних систем. Думки А. С. Макаренка про народну педагогіку знайшли підтримку й подальший розвиток у педагогічній спадщині видатного педагога В. О. Сухомлинського. Ніколи ідеї просвітителя не знаходили настільки широкої популяризації і такого масового впровадження як сьогодні.

Список використаної літератури

1. Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. М. Горького (в документах і матеріалах 1926-1928 рр.) : монографія / [автори-укладачі : І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко; за ред. І. А. Зязюна]. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 352 с. **2. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1978. – 327 с. **3. Макаренко А. С.** Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с. **4. Мосіяшенко В. А.** Українська етнопедагогіка : навч. посіб. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 176 с. **5. Українська етнопедагогіка.** Конспект лекцій / [укл. Б. П. Іщенко]. – Харків : ХДІК, 1998. – 24 с. **6. Любар О. О.** Історія української школи і

педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 447 с. 7. **Макаренко А. С.**: електронний архів произведених [Електронний ресурс] / А. С. Макаренко. – Режим доступу : www.makarenko.edu.ru

Єпіхіна М. А. Ідеї народної педагогіки в педагогічній діяльності А. С. Макаренка

У статті досліджується виховна система педагога-новатора А. С. Макаренка. На основі аналізу його робіт визначаються ключові ідеї народної педагогіки в педагогічній спадщині А. С. Макаренка, розглядаються погляди на виховання особистості в колективі, серед яких важливе місце займають спільна трудова праця, виховні традиції та дисципліна, детально розглядається сімейне та трудове виховання, яке ґрунтувалося на засадах народної педагогіки.

Ключові слова: народна педагогіка, сімейне виховання, трудове виховання, традиції.

Епихина М. А. Идеи народной педагогики в педагогической деятельности А. С. Макаренко

В статье исследуется воспитательная система педагога-новатора А. С. Макаренко. На основании анализа работ определяются ключевые идеи народной педагогики в педагогической деятельности А. С. Макаренко, рассматриваются взгляды на воспитание личности в коллективе, среди которых важное место занимают совместный труд, воспитательные традиции и дисциплина, детально рассматривается семейное и трудовое воспитание, которое основывалось на традициях народной педагогики.

Ключевые слова: народная педагогика, семейное воспитание, трудовое воспитание, традиции.

Yepihina M. A. The folk pedagogical ideas and the educational work of A. S. Makarenko

This article investigates the educational system, created by A. S. Makarenko, a teacher-innovator. Detailed analysis of his pedagogical work concentrates on the main ideas of the folk pedagogy, that were used by A. S. Makarenko in his educational system. The personal upbringing in a group, a team-work, national traditions in the family upbringing and labour education are the fundamental points of Makarenko's innovations.

Key words: folk pedagogics, family education, labour education, traditions.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.